

УДК 332.1:338.43(477.65)

Кононська Н.Д., аспірант

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Кононська Н.Д. Проблеми розвитку сільських територій Кіровоградської області. Визначено проблеми розвитку сільських територій. Охарактеризовано основні проблеми села та їх наслідки для розвитку сільських територій

Кононская Н.Д. Проблемы развития сельских территорий Кировоградской области. Определены проблемы развития сельских территорий. Охарактеризованы основные проблемы села и их последствия для развития сельских территорий.

Konons'ka N.D. Kirovograd region rural areas development problems. The problems of the development of rural areas are defined. The main problems of the village and their consequences for the rural areas development are described.

Постановка проблеми. Сільські території відіграють важливу роль у національній економіці. Сільські території забезпечують населення продуктами харчування, а переробну промисловість - сировиною. Процес реформування сільських територій гальмується, що спричиняє ряд проблем. Погіршується демографічна ситуація на селі, не завершена земельна реформа, земля використовується неефективно та не в повному обсязі. Фінансування сільських територій вкрай незадовільне, вони не забезпечують власними силами вирішення поточних питань, залишаються дотаційними. Відповідно до ринкових умов розвитку країни вимагають глибоких структурних перетворень у сільському господарстві, нарощуванні темпів розвитку соціальної інфраструктури. В процесі цих перетворень повинна зростати продуктивність земельних угідь та аграрної праці, що в подальшому повинно посилювати увагу до вирішення соціальних та екологічних проблем.

На сьогодні існує багато версій деградації села, проте, вважаємо, що головними є дві: проблема формування стійкого розвитку сільських територій та поверхневі проблеми села: низький рівень життя, інфраструктурна та демографічна криза.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність проблеми розвитку сільських територій обумовила удосконалення інструментів комплексної діагностики та побудову моделей, які адекватно відображають особливості розвитку сільських територій та науково обґрунтовують управлінські рішення.

Проблемі розвитку сільських територій присвячено вкрай мало праць вчених. Загальноприйнятими критеріями депресивності сільських територій вважають: низьку щільність населення, наявність явища депопуляції, рівень

обслуговування населення сільських регіонів, низьку зайнятість на селі, високий рівень безробіття, рівень доходів на одного сільського мешканця тощо. Дослідження цієї проблеми відображено у працях В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, А.В. Степаненко, І. Гнибіденко та інших. Ці вчені у своїх працях акцентували увагу на проблемах соціально-економічних проблемах розвитку села. Проте у зарубіжній та вітчизняній літературі відсутня комплексна концепція розвитку сільських територій в умовах трансформації АПК та земельної реформи.

Мета статті - визначити проблеми, які впливають на розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу. При проведенні діагностики сільських територій виникає ряд проблем, пов'язаних з галузевою особливістю, функціонуванням сільських територій, історично сформованих традицій. На формування та життєдіяльність сільських територій впливають зовнішні фактори: політичний режим, суспільна ідеологія, релігія, землеустрій, що частково є перепорою для економічно обґрунтованого життя селян. Соціально-економічний устрій - це сукупність виробничих, ідеологічних, культурно-духовних відношень, які присутні у всіх сферах життєдіяльності людини.

На соціально-економічний характер життя селян довгий час впливав політично-ідеологічний устрій, починаючи з кріпосного права та закінчуючи сучасною земельною реформою. Спочатку це були «общини», потім потужні господарі та їх кооперативи (за часів Столипіна), наступною формою ведення господарства стали колективні господарства. Всі ці форми господарювання захищали права господарів, а не селян. На сучасному стані сільські території є стратегічно важливим об'єктом для країни. Продовольча безпека, контроль над територіями, культурна самобутність – це функції, які виконує сьогодні село. Тому формування адекватного соціально-економічного устрою життя села є основою високого рівня життя населення та високопродуктивним аграрним стимулятором розвитку.

Основними проблемами сільських територій є:

- недостатній розвиток складових транспортної системи, її нерациональна просторова диференціація;
- складність формування ринкового середовища, що залежить від регіональної влади, її рішень та ставлення до приватного бізнесу;
- неузгодженість та складність процесу реального та нормативного розмежування власності між державою та регіонами;
- відсутність законодавчої системи критеріїв та процедури розподілу державної власності на місцевому рівні;
- недостатня дієвість регіональної економічної політики, яка забезпечує розвиток соціально спрямованої економіки та підвищення рівня життя сільського населення;
- невідповідність між трудовими та природними ресурсними потенціалами;
- рівень розвитку господарської діяльності та її просторової організації в межах сільської території.

Відсутність робочих місць та культурно-побутових умов життя сільського населення, занепад соціальної інфраструктури на селі, недостатність інформації для розвитку підприємництва на селі зумовлюють занепад сільських територій, відтік сільської молоді у міста.

Сільські території нерозривно пов'язані із сільським господарством, а саме тому на селі спостерігається низький рівень розвитку видів несільськогосподарської діяльності. В результаті особи вивільненні від сільськогосподарської праці стають безробітними (табл. 1) [1, 2, 3,4].

Таблиця 1 - Рівень безробіття сільських територій Кіровоградської області за період 2005-2009 роки

Рівень безробіття, %					Райони
2005	2006	2007	2008	2009	
5,06%	4,05%	3,25%	3,47%	1,58%	Бобринецький
7,74%	8,89%	7,81%	8,32%	3,55%	Вільшанський
2,73%	2,56%	2,58%	3,18%	1,72%	Гайворонський
9,04%	8,68%	6,67%	7,68%	3,99%	Голованівський
7,92%	8,60%	7,49%	7,80%	6,79%	Добровеличківський
5,07%	4,83%	4,26%	6,11%	4,71%	Долинський
6,67%	5,47%	3,61%	3,44%	2,78%	Знамянський
1,68%	1,12%	0,82%	1,02%	0,72%	Кіровоградський
1,42%	2,19%	2,03%	2,76%	2,08%	Компаніївський
9,01%	7,80%	6,91%	8,35%	5,29%	Маловисківський
4,51%	5,97%	6,22%	7,68%	4,64%	Новгородківський
6,78%	9,38%	8,08%	10,22%	5,08%	Новоархангельський
11,49%	11,11%	9,47%	10,69%	7,37%	Новомиргородський
6,28%	5,54%	5,56%	6,39%	4,14%	Новоукраїнський
9,28%	5,83%	6,68%	8,26%	6,49%	Олександрівський
5,10%	3,11%	3,49%	3,14%	3,28%	Олександрійський
5,53%	6,03%	4,00%	4,02%	3,35%	Онуфріївський
3,06%	2,51%	2,27%	3,20%	2,12%	Петрівський
6,98%	4,75%	4,23%	4,89%	2,56%	Світловодський
7,38%	5,91%	3,87%	6,06%	2,77%	Ульяновський
7,55%	6,18%	5,39%	7,41%	2,80%	Устинівський

Виходячи із теорії порівняння торгових переваг, сформульованих Д. Рікардо, виробництво сільськогосподарської продукції деякими сільськими територіями є нерентабельним через великі витрати. Проте це не означає, що потрібно ліквідувати сільськогосподарські підприємства та перейти повністю на імпорт.

Після проведення земельної реформи більшість селян стали землевласниками, проте засобів для обробітку землі не мали. В процесі реформування земельних відносин почали створюватися приватні агроформування. Проте фермерські господарства на відмінну від колгоспів не змогли забезпечити належну зайнятість на селі. Метою приватних агроформувань є отримання найбільшого прибутку від своєї діяльності.

Орендарі земельних та майнових паїв несуть перед їх власниками лише одну відповідальність-виплати орендної плати.

Більшість селян-землевласників надають земельні паї в оренду на короткий термін, тобто до 5 років. Сільськогосподарські товаровиробники не зацікавлені вкладати гроші в підвищення родючості ґрунтів та збереження їх стану на момент оренди. Крім того сільгоспвиробники відмовляються брати на себе зобов'язання пов'язані з розвитком сільських територій та їх жителів, а саме:

- надання робочих місць сільським жителям;
- забезпечення гідних заробітних плат працівникам сільського господарства;
- вирішення питань соціальної інфраструктури села, таких, як будівництво житла, доріг, надання послуг;
- підтримка шкіл, дитячих садків та закладів культури.

Крім того, сільгоспвиробники майже не вкладають кошти у тваринництво, птахівництво та садівництво. Тому що ці види сільського господарства вимагають більших затрат на зарплату та відрахування до фондів соціального страхування, що призводить до збільшення собівартості продукції.

Згідно з чинним законодавством України витрати сільськогосподарських підприємств на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури (школи, дитячі садки, клуби, бібліотеки та фельдшерські пункти) повинні компенсуватися з державного бюджету. В процесі проведення аграрної реформи об'єкти, що були у власності сільськогосподарських підприємств, були передані на баланс сільських рад. Проте сільські ради не володіли достатніми коштами для підтримки об'єктів соціальної інфраструктури, і тому з часом такі об'єкти занепали.

У більшості українських сіл відсутні лікарні та служби швидкої допомоги. Крім того, більшість сіл не мають централізованих систем водопостачання та водовідведення, системи газопостачання.

Сільські ради фактично стали недієвими органами, бо не володіють власними коштами та постійно вимагають дотацій із державного та місцевих бюджетів.

Доходи сільських жителів знизились, зросла чисельність населення, що живе за межею бідності. Фактично відсутній так званий «середній клас», який слугує основою розвитку цивілізованого суспільства.

Основні тенденції бідності на селі:

- в результаті проведення аграрної реформи більшість сільського населення працездатного віку стало безробітними, сума матеріальної допомоги на випадок безробіття на селі значно нижча ніж у містах;
- темпи зростання заробітної плати на селі значно нижчі ніж у містах, тому рівень доходів сільських домогосподарств значно нижчий;
- високий бар'єр доступу сільських мешканців до системи комунального обслуговування та соціальних пільг та виплат.

За останні п'ять років спостерігається зростання заробітної плати, проте порівняно з іншими галузями заробітна плата в сільському господарстві нижча майже в двічі (табл.2) [1, 2, 3,4].

Найбільш складною проблемою розвитку сільських територій є врегулювання демографічних процесів. На процес відтворення українського селянства впливають дві групи факторів: соціальні та організаційних.

До соціальних факторів належать:

- забезпечення населення житлом;
- забезпечення пристойними комунальними послугами;
- гідний рівень медичного обслуговування;
- забезпечення сільських територій закладами освіти, культури, торгівлі, зв'язку та громадського харчування.

Таблиця 2 - Середньомісячна заробітна плата працівників сільськогосподарських підприємств Кіровоградської області

Райони	Середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства (грн)				
	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6
Бобринецький	502,00₴	664,00₴	837,00₴	1 198,00₴	1 326,00₴
Вільшанський	439,00₴	591,00₴	764,00₴	1 134,00₴	1 300,00₴
Гайворонський	542,00₴	704,00₴	943,00₴	1 296,00₴	1 374,00₴
Голованівський	591,00₴	823,00₴	1 038,00₴	1 371,00₴	1 478,00₴
Добровеличківський	721,00₴	951,00₴	1 229,00₴	1 705,00₴	1 779,00₴
Долинський	627,00₴	828,00₴	1 013,00₴	1 378,00₴	1 557,00₴
Знамянський	550,00₴	730,00₴	933,00₴	1 284,00₴	1 357,00₴
Кіровоградський	630,00₴	870,00₴	1 272,00₴	1 608,00₴	1 717,00₴
Компаніївський	463,00₴	609,00₴	764,00₴	1 122,00₴	1 303,00₴
Маловисківський	623,00₴	864,00₴	1 313,00₴	1 791,00₴	1 986,00₴
Новгородківський	504,00₴	678,00₴	837,00₴	1 111,00₴	1 245,00₴
Новоархангельський	470,00₴	632,00₴	800,00₴	1 125,00₴	1 268,00₴
Новомиргородський	473,00₴	646,00₴	825,00₴	1 156,00₴	1 302,00₴
Новоукраїнський	502,00₴	616,00₴	777,00₴	1 134,00₴	1 268,00₴
Олександрівський	582,00₴	800,00₴	1 021,00₴	1 407,00₴	1 577,00₴
Олександрійський	534,00₴	680,00₴	835,00₴	1 191,00₴	1 360,00₴
Онуфріївський	538,00₴	684,00₴	904,00₴	1 270,00₴	1 284,00₴
Петрівський	485,00₴	609,00₴	789,00₴	1 150,00₴	1 310,00₴
Світловодський	541,00₴	733,00₴	958,00₴	1 331,00₴	1 333,00₴
Ульяновський	470,00₴	604,00₴	769,00₴	1 119,00₴	1 314,00₴
Устинівський	454,00₴	579,00₴	734,00₴	1 076,00₴	1 216,00₴

До організаційних факторів відносять:

- рівень забезпеченості сільських територій економічно активним населенням;

- відтворення поколінь за рахунок підвищення рівня народжуваності на селі;
- ефективне використання трудового потенціалу;
- підвищення ділової кваліфікації сільського населення.

Головною причиною депопуляції сільського населення є низька народжуваність. За даних це можливо виправити лише за умов збільшення кількості сімей з 3-4 дітьми. За даних соціально-економічних умов це практично неможливо, адже для цього потрібно, насамперед, поліпшення матеріальних умов життя. Від репродуктивної поведінки сільської молоді залежить реалізація демографічної програми на селі та й у країні в цілому.

Складна ситуація склалася у сфері соціальних послуг та доступу сільського населення до цих послуг. Удосконалення соціальної інфраструктури на селі може сприяти розвитку депресивних територій. Для цього розробляються програми соціально-економічного розвитку сільських територій.

Сільські території є дотаційними, тобто фінансуються з державного бюджету, тому не можуть забезпечити функціонування закладів дошкільної освіти, первинної медичної допомоги, клубів та бібліотек.

Природні умови та історичне освоєння території Кіровоградської області несприятливі для розвитку рекреації. Культурно-історичний потенціал сільських територій Кіровоградської області практично не використовується, а отже й зазнає великих втрат. Більшість об'єктів культурно-історичної спадщини потребує реставрації та фінансування для повноцінного функціонування.

Основною функцією села є виробництво сільськогосподарської продукції. Виконання економічних та соціальних функцій сільськими територіями залежить від ефективного розвитку базових сільськогосподарських функцій. Головною проблемою, від якої залежить досягнення зрушень у розвитку сільських територій, є перехід до крупно товарного ведення сільськогосподарського господарства. Виходячи з цього, особистим селянським господарствам потрібна державна підтримка.

Переважає більшість дрібних сільськогосподарських товаровиробників не мають змоги виходити на цивілізовані ринки, уникаючи посередників. На даний час відсутня мережа та інфраструктура регіональних аграрних ринків сільськогосподарської продукції. На сьогодні існують такі проблеми, що унеможливають розвиток аграрних ринків у регіонах, а саме:

- велика кількість посередницьких ланок у агропродовольчому ланцюгу безпеки держави;
- мала частка сільськогосподарських товаровиробників у кінцевій реалізаційній ціні на продукцію;
- частка тіньового обігу капіталу на стихійному агропродовольчому ринку;
- збіднілий асортимент сільськогосподарської продукції.

Розвиток сільських територій залежить від розвитку та ефективного функціонування фермерських господарств. Розвиток фермерських господарств

напрямую залежить від технічної та фінансової забезпеченості. Від забезпечення ефективності фермерських господарств залежить розвиток сільських територій.

Стурбованість викликає екологічний стан земельних ресурсів як найважливішого чинника існування сільського господарства та й сільських територій у цілому. Стан земельних ресурсів рівною мірою залежить від екології та економіки.

На даний час відсутній впливовий механізм держаного механізму контролю за раціональним використанням земель, збереження родючості земель сільськогосподарського призначення, наслідки недотримання сталості агроєкосистеми можуть бути критичними для сільського господарства, сільських територій та країни в цілому. Причина цього - проблеми законодавчого врегулювання питання управліннями землями, зокрема землі сільськогосподарського призначення та землі, що знаходяться за межами села. Ці категорії земель перебувають у юрисдикції районних державних адміністрацій, що позбавляє сільські території можливостей впливу на орендарів, яких можна було б залучити до участі в проектах розвитку соціальної інфраструктури.

Висновки. Аналіз розвитку сільських територій показав на відсутність системних заходів, спрямованих на вирішення проблем села взагалі та кожного конкретного жителя сільської місцевості. Сільський житель, його потреби, умови нормальної життєдіяльності повинні бути в центрі уваги при вирішенні проблем сільських територій.

Без вирішення цих проблем неможливий розвиток сільських територій та аграрного виробництва. Стан українського села, культурно-побутові умови населення, рівень оплати праці, стан соціально-економічної інфраструктури є незадовільними. Без допомоги держави та значних приватних інвестицій неможливе вирішення цих проблем, перехід на новий рівень розвитку економіки аграрного сектору на основі новітніх технологій.

Проблеми розвитку сільських територій та зайнятості сільського населення стоять надзвичайно гостро та потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел.

1. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2006 рік. - Головне управління статистики в Кіровоградській області. - С. 485.
2. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2007 рік. - Головне управління статистики в Кіровоградській області. - С. 493.
3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2008 рік. - Головне управління статистики в Кіровоградській області. - С. 528.
4. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2009 рік. - Головне управління статистики в Кіровоградській області. - С. 508.

Ключові слова: розвиток сільських територій, проблеми розвитку села, демографічна ситуація, безробіття.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, проблемы развития села, демографическая ситуация, безработица.

Key words: rural areas development, village development problems, demographic situation, unemployment.